

Nybyggarna vid sjön Trehörningen

»KALLE OCH PER ERIKS IN I LIA»

Att ge en beskrivning av alla de nybyggen som tillkom under senare hälften av 1700-talet, av vilka en del efterhand gav upphov till ett stort antal byar inom socknen, tillhör inte de lättare uppgifterna. Från denna »pionjärtid» finns knappt andra minnen kvar än enstaka små tegar och stenrösen, som visserligen i och för sig ger en viss information om slit och strävan för att klara »livhanken» i en kärv natur. Gamla urkunder och handlingar jämte den muntliga traditionen fullständigar dock bilden, så att man på den vägen kan nå fram till nybyggaren och hans familj - deras vedermödor och glädjeämnen.

Här presenteras några nybyggare från 1800-talet, vilka framlevde sitt liv vid sjön Trehörningen eller »in i Lia» som är ett gångbart namn i björnabygden.

KALLETORPET

I sydvästra delen av socknen, där Björna, Ryssjö och Björnsjö byaskogar strålar samman ligger Trehörningen, en vacker och tidigare fiskrik sjö, där ett par nybyggen togs upp under 1800-talet.

Den förste nybyggaren hette Anders Carlsson-Westin, f. 1791, d. 1868, vilken härstammade från Hundsjö. Efter att först i unga år ha brutit upp ett torp i Björnsjö flyttade han tillbaka till Hundsjö, där han också påbörjade ett nybygge. Under tiden där kom han på idén att någon gång i början på 1820-talet ta upp ett svedjeland på söderslutningen mot Trehörningen. Detta var ett idealiskt ställe med god jord och sol dagen lång. En av anledningarna kan även ha varit, att Trehörningen låg i centrum för den tidens vägfarande. Stigar korsades där från Hundsjö, Uttersjö, Björnberget, Nybyn, Ryssjön och kyrkbyn, av vilka stigarna från Hundsjö och Uttersjö var s. k. kyrkstigar. Tydligt fann denne nybyggare det förmånligt att slutgiltigt flytta till Trehörningen och åter bryta upp ett torp.

Några år senare fann han och hans hustru, Anna Greta Olovsdotter, det för gott att för beständigt flytta dit. Första åren bodde de i en liten koja, som följdes av en liten enkel stuga, ett litet fähus och några skjul. Stugan torde ha varit av den typ, som var vanligt för den tidens nybyggare, dvs. ett ordinärt kök, som sträckte sig över hela stugan, en liten förstuga och en kammare på ena gavelväggen. Muren var av gråsten och taket av näver. Inredningen likaså mycket enkel. Troligen var det också jordgolv i stugan. Djurbesättningen var till att börja med en ko men utökades sedan med någon get och småfän.

Av en köpehandling från år 1841 framgår, att sju byamän i kyrkbyn på 50 år sålde torplägenheten Trehörningen utan åbyggnader till nybyggaren och hans hustru för ett pris av 100 riksdaler riksgälds att betalas med två riksdaler per år. De sju bönderna i kyrkbyn var Jon Jonsson d. y., Johan Johansson d. ä., Per Persson, Erik Andersson, Anders Persson, Anders Ersson och Johan Johansson d. y. De var ägare till samtliga hemman i kyrkbyn. Torpet var därmed ett s. k. årtalstorp. Under årens lopp bröts några små tegar, där man kunde odla korn och potatis. Hö till kreaturen skördades på myrar och andra utslätter. Nybyggarfamiljen hade det säkert mycket fattigt, men skogens djur fick lämna sin tribut och sjön var fiskrik. Kontanta inkomster var ringa, dock gav den påbörjade pottaskebränningen vissa år några riksdaler i inkomst.

Nybyggaren Anders Carlsson-Westins årsräkning 1850 med handlanden Pehr Persson i Björnsjö ser ut i sammandrag sålunda:

D e b e t		K r e d i t	
Skuld sedan tidigare	2:12	12 lispund pottaska à 2:42	34:21
1½ skålpund läder	1:24	Kärl till pottaska	3:06
4 skålpund snus	1:37	Revers	34:38
1/8 kanna brännvin	0:12	<i>Summa 72 riksdaler 17 skilling</i>	
100 2 tums spik	0:16		
1 skålpund ull	0:42		
2 skålpund smör	0:40		
1 par kängor	2:36		
1¾ tunnor korn	35:-		
4 alnar byxväv	2:16		
1 skålpund kaffe och socker	1:12		
Snus	0:10		
Lånat	25:-		
<i>Summa 72 riksdaler 17 skilling</i>			

Som synes var köpesvarorna få, och när året var slut, hade familjen ådragit sig en skuld.

Stugan brann ner 1857, men tack vare välvilliga grannars hjälp från andra byar sattes en ny stuga upp omedelbart.

Torpet jämte löseegendom om en ko, två får och diverse inre inventarier överläts år 1859 till sonen Karl Westin, kallad »Kalle in i Lia» och hans hustru Anna Greta Ersdotter, dotter till bonden Erik Johansson i Movattnet. Köpesumman var 230 riksdaler riksmünt jämte husrum och födoråd till döddagar.

Anders Carlsson-Westin var en religiös man, och det framgår av kyrkostämmoprotokollen, att han in i ålderns höst gick den långa vägen till kyrkan varje söndag. Liten och frusen satt han i kyrkbänken, vilket fick till följd, att på en stämma uppdrogs till en förtroendeman att skaffa gubben en varm rock efter ett nyss avlidet »fattighjon» En bild av det verkliga *fattig-Sverige!*

»Kalle in i Lia»

Sonen »Kalle in i Lia», f. 1834, d. 1912, uppförde en liten förmanstuga åt sina föräldrar och fortsatte med mindre odlingar på torpet, kallat »Kalletorpet». Vid hustruns tidiga frånfalle hade familjen flera barn. Det lyckades dock för Kalle att få änkan Stina Charlotta Ersdotter, f. 1835, d. 1917, kallad »Lotta in i Lia», till hushållerska. Lotta bodde i en stuga på den s. k. »Lottabacken» i Ryssjön tillsammans med sina tre söner. Det berättas, att Kalle

Torparen Karl Westin, Trehörningen, f. 1834, d. 1912, känd under namnet »Kalle in i Lia.»

gjorde många turer till Lotta, och hur det var, så lyckades han att få Lotta över till sig för beständigt. Trägen vinner! God hjälp vid nyodlingar hade Kalle även av Lottas söner.

Kalle skaffade sig även häst och körde timmer i skogen, därmed kom det kontanter till familjen, och ekonomin förbättrades väsentligt, särskilt som dåvarande skogsinspektör Berggren vid Gideå & Husum AB tyckte bra om Kalle och därför gav honom vissa favörer. Kalle var väl ingen stor timmerkörare, men som han var en glad och snarfyndig person, blev han något av en gunstling hos skogsinspektören.

Om detta berättade den nu avlidne 85-årige Jonas Eriksson i Björnsjö, att hans far Erik Ersson en vinter körde timmer åt bolaget, omkring 1895. Samtidigt högg Kalle och Lotta torrtall vid Aspsjön, och Kalle körde fram virket till flottleden. Vid sluträkningen på våren hade Kalle tjänat lika mycket som Erik Ersson. Denne påpekade för inspektör Berggren, att han tyckte det var orimligt, att Kalle skulle ha tjänat lika mycket med sin gamla hästkrake som vad Ersson gjorde, varpå Berggren genmälde: »Det är väl rättvist!».

En annan tillgång var, att själevadsborna sände 10–15 kor på sommarbete till Kalles. Avkastningen från dessa s. k. »bygdekor», varav många »gick i sin», fick familjen behålla som ersättning för besväret. Det blev både smör och ost att dryga ut gårdens eget för den kommande vintern, ja, rentav att byta till sig andra varor hos handlaren.

Hushållerskan Lotta var en tillgång för familjen, icke minst Kalles barn hade gott av henne. Om henne kan sägas, att hon gått igenom

den s. k. »ekluten» alltifrån den tid, då hon som 10-årig flicka vallade (getade) kor åt ryssjöbönderna och det var björn på skogen. Om den saken kunde hon t. ex. berätta, att vid ett tillfälle när hon vallade korna vid Näversundsmyren, så stötte hon på tre björnar. Två gav sig iväg men den tredje ämnade slå en ko. Genom att blåsa i näverluren och slå med yxan på en »torraka», så skrämdes även den björnen iväg.

Till saken hör att dessa trakter förr hade gott om björn, och björniden finns på nära håll till Trehörningen liksom fångstgropar.

Gideå & Husums AB, som på 1880- och 1890-talen inköpt de flesta hemmansskogarna i kyrkbyn, sålde år 1905 torpet till Kalle på evärdelig tid för 500 kronor. År 1908 köpte Erik Söderlind torpet, varvid de gamla erhöll förmåner, och när dennes son Gunnar Söderlind sålde torpet till Mo och Domsjö AB upphörde fyra generationers bosättning, där tillvaron många gånger inte direkt bjudit på »sötebrödsdagar».

Kalle och Lotta var två omtyckta och originella människor, och de som minns honom säger, att i eldskenet framför öppenspisen drog han gärna sina historier om både »knytt och oknytt».

Kalle var alltså en populär person, ja, det fanns t. o. m. en visa om honom, vilken sjöngs på 1890-talet runt om i socknen, och nu får första versen bilda avslutning på kapitlet om »Kalle in i Lia».

Ingen har så roligt som n'Kalle in i Lia,
roligt ha'n, roligt ha'n,
Viten han köpt och Svarten han sålt,
roligt ha'n, roligt ha'n,
n'Kalle in i Lia.

PER ERIKS IN I LIA

Kalle Westin fick på 1880-talet en granne, nämligen Per Erik Persson, f. 1841, d. 1932, med hustrun Stina Greta Johansdotter, f. 1826, d. 1926, och hennes dotter Anna. I fortsättningen kallar vi dem för »Per Eriks in i Lia».

Per Erik var född och uppvuxen i Häggsjöbäcken och kom vad det led att inneha ett torp i Kärrsjö. Här träffade han Stina Greta, och de bildade hjonelag och hamnade slutligen efter vissa mellanspel som hjälppolk hos bonden Erik Ersson i Nybyn. Därvid träffade de »Kalle in i Lia», som intresserade dem för att ta upp ett nybygge intill honom i Trehörningen. Sagt och gjort. Under ett antal somrar finner vi därför den lilla familjen sysselsatt med att uppföra en liten stuga om ett rum och kök samt ett fähus vid Trehörningen, där de även tog upp några små odlingar runt stugan. Under vintrarna bodde de i Nybyn, där de hade vinterknog. Efter flera somrars arbete på

Nybyggaren Per Erik Persson, »Per Erik in i Lia», f. 1841, d. 1932.

nybygget flyttade familjen slutgiltigt dit omkring år 1888. Eftersom Per Erik var snickarkunnig och mycket händig, så hade han med enkla medel själv tillverkat de få möbler de hade. På gamla dagar berättade han, att den första tidens husgeråd bestod av en järngryta, träskålar, träskedar jämte en del enkla verktyg. De första åren gällde det närmast att överleva. En finurligt tillverkad drillborr och ett repslagarverktyg, båda av trä, finns på hembygdsgården och vittnar om Per Eriks händighet.

Per Erik var ingen större jägare men var händig att fånga skogsfågel och harar i snaror och flakar. Fisket av siklöja och abborre gav betydande fångster, ty på den tiden fanns det storabborre i sjön, »stora som tråg» som Per Erik uttryckte sig. Med tiden hade de brutit upp några små tegar i den stenbundna marken, så att de kunde skaffa sig en ko och en get. Vinterfodret skördades på olika slåttermyrar. Detta utdrygades fram på vårkanten med skavd bark från rönnkäppar. En liten inkomst gav försäljningen av laggkärl och skidor, tillverkade under vintrarna. Underhand tillbyggdes stugan med en bagarstuga, så att man slapp fara över till grannen i Björnberget för att baka tunnbröd. Det hände också, att hustrun Stina Greta tog plats som hushållerska ett par vintrar i Ryssjön och Björna. Därmed kom också några riksdaler till hemmet. Dottern Anna, kallad »Anke in i Lia», stod de gamla bi och hjälpte till med försörjningen.

Per Eriks fick ofta besök av folk från de närmaste byarna, Ryssjö och Uttersjö. Jäkt och stress låg utanför deras atmosfär, och dess-

utom var dessa nybyggare något av levnadskonstnärer. Något av de sista åren Per Erik och Stina Greta levde flyttade en yngre man, Jonas Jonsson, till dem som hjälpreda. Efter de gamles död bodde han och Anke kvar en del år, men i början på 1940-talet lämnade även de Lia. Hon dog på vårdhemmet i Björna i en ålder av 95 år efter ett hårt och strävsamt liv.

Torpet återgick till markägarna, ty Per Erik satt där endast med »stubbrytarrätt». Husen med nävertaken förstördes, och av det ursprungliga återstår knappt mer än en liten stenmur ditburen av arbetsamma nybyggare.

Därmed är historien om nybyggarna på Kalletorpet och Per Eriks slut. Liksom andra i samma situation nödgades de bosätta sig på böndernas utmarker så långt bort som möjligt från bebyggelse, vilket var vanligt i det gamla bondesamhället.